

TEMA S NASLOVNICE

Dr. Domagoj Sajter

Svijet sve više postaje veliko bezgotovinsko društvo

Novac neće biti problem: novca neće biti!?

■ Prije nekoliko tjedana Erste banka uvela je kartice za beskontaktno plaćanje. Prije nje to su u Hrvatskoj već učinile OTP i Privredna banka, a uskoro će i ostale veće banke. Telekomunikacijske i informatičke tvrtke uvode digitalne novčanike koji se nalaze u mobitelima. BBC, CBS, *Financial Times*, *Time*, *Wall Street Journal*, *Wire* te brojni drugi utjecajni mediji u posljednje vrijeme pišu o neizbježnom dolasku bezgotovinskog društva, društva u kojemu gotovi novac – papirne novčanice i kovanice – uopće više neće postojati, već će biti potpuno iskorištenje te zamijenjene karticama i različitim oblicima elektroničkog, mobilnog i tzv. beskontaktnog plaćanja (posebne kartice, čipovi u mobitelima i sl.). Većina njih ističe samo pozitivne strane bezgotovinskog društva, a o negativnima ili ne promišljaju, ili ih namjerno prešućuju. Budući da je gotovi novac u uporabi već oko 5000 godina, dobro je upoznati se s nekim posljedicama mogućeg ukidanja i nestanka gotovine, kako pozitivnima, tako i negativnima.

Makar što, reći će neki, pa što oni misle – da će bakice na tržnici za pola kile luka provlačiti kartice kroz POS uređaje? Kako će se kupovati stare gramofonske ploče na buvljacima? Amerika pokazuje kako: u državi Louisiani je već dvije go-

dine na snazi zabrana plaćanja gotovim novcem za rabljenu robu, odnosno za robu iz druge ruke. Zabrana gotovine i gotovo.

Tkogod misli da se bezgotovinsko društvo nalazi negdje u dalekoj budućnosti, grdno griješi. Ono grabi velikim koracima i pomno se sprema za nastup. Tehnički su preduvjeti dobrim dijelom pripremljeni, a posao koji preostaje je dodatno »senzibilizirati« javnost. Priprema je učinjena: već je zabranjena isplata plaća, mirovina i drugih prihoda u gotovini. Počinje se zabranjivati uporaba gotovine za plaćanja u velikim iznosima. Najavljuje se uvođenje provizije za podizanje gotovine s bankomata vlastite banke, a to je, zapravo, porez na korištenje gotovog novca, kojima banke žele odvratiti građane od uporabe novčanica. Većina medija ocrnjuje korištenje gotovog novca; predstavlja ga se kao prljav, nazadan, nesiguran i zastario oblik plaćanja, kojim se koriste teroristi i kriminalci. Kaže se kako se suvremena tehnologija brzo razvija i kako se kotač napretka ne može vratiti unazad. No nije svaka promjena napredak i nije svaka tehnologizacija odnosa unapređenje tih odnosa. Kada se neki proces učini tehnološki složenijim, to ne mora nužno značiti da je taj proces postao jeftiniji, korisniji, primjenjiviji i u konačnici bolji za društvo u cjelini.

Veće banke i telekomunikacijska poduzeća i u Hrvatskoj su već počeli s isporukom čipova za beskontaktno plaćanje. Banke ih stavljaju u kartice, a telekomi u mobitele. Neće biti potrebno provlačiti i gurati kartice u tzv. POS uređaje, već samo prisloniti karticu/mobitel uz čitač, i na taj način obaviti plaćanje. Takvi se sustavi u svijetu već naveliko uvode u praksu; mobitel ili kartica se »napune« novcem i njima se plaća javni prijevoz, usluge, obroci, koješta. Švedska je otišla najdalje, ondje se već i milodari u crkvama skupljaju putem čitača kartica, a ne u korpama ili škrabicama. Hoće li i u Hrvatskoj biti tako? To dobrim dijelom ovisi o građanima i tvrtkama, i njihovim navikama, a ne o bankama. Bilo kako bilo, većina medija uvjerava kako je samo pitanje trenutka kada će papirni i kovani novac u razvijenim državama nestati. Možda se to neće zbiti baš 2013. ili 2014. godine, ali »prije ili kasnije će prljavi papir sigurno otići u povijest«. Ako gotovi novac i nestane, to mora biti posljedica slobodne volje građana, koji su samostalno odlučili kupovati negotovinskim načinima plaćanja, ali nikako uslijed prisile državnih ili kojih drugih institucija. U tom smislu, potrebno je informirati se i o dobrim i o lošim stranama bezgotovinskog društva.

S

ređinom prošle godine su u Španjolskoj zabranjena sva gotovinska plaćanja veća od 2500 eura; iznosi veći od toga ne smiju se plaćati gotovim novcem. U Italiji je plafon za gotovinska plaćanja još niži: iznosi 1000 eura. Mjerodavni su »objasnili« sirotim građanima da je to zbog efikasnije naplate poreza i borbe protiv terorista. Je li slučajno što se taj propis nametnuo u vrijeme kada su se španjolske i talijanske banke našle na rubu propasti? Baš... Svaka se banka najviše boji povlačenja depozita, i niti jedna ne može izdržati snažnu navalu deponenata te se stoga moraju sustavno zalagati i truditi kako bi izgradile i zadržale njihovo povjerenje. Ako se potpuno ukine gotovina, tada se ukida mogućnost navale na banke, jer se

na šalterima i bankomatima nema što tražiti i »riješen je problem« sustavnih kriza. Maljem. Potpunom eliminacijom gotovine nestala bi mogućnost nepovjerenja u financijski sustav, i građani više ne bi imali pravo ne pouzdati se u banke. »Povjerenje« bi bilo zajamčeno dekretom i ne bi ga se moralo predanim radom graditi i održavati.

Oslanjanje na anonimnost

U prilog bezgotovinskom društvu koriste se i klimavi, ali i solidni argumenti. Bez papirnog novca nestalo bi i krivotvoritelja i falsifikata. Doduše, taj je problem poprilično relativan: u Hrvatskoj je tijekom cijele 2011. godine na milijun komada novčanica kuna u optjecaju registrirano samo tri komada kri-

voćenih novčanica. Dobra strana uklanjanja gotovine bila bi i suzbijanje sive ekonomije. Kupovina droge i oružja, prostitucija, rad na crno, neprijavlivanje poreza – sve bi to moglo biti dobrim dijelom

Dobra strana uklanjanja gotovine bio bi nestanak krivotvoritelja i falsifikata, kao i suzbijanje sive ekonomije

srezano ukoliko bi se smaknule novčanice i kovanice, jer se elektroničkom plaćanju može ući u trag i nema anonimnosti. Time bi se također otežalo i financiranje raznih kriminalnih skupina.

S druge strane anonimnost ima mnoštvo pozitivnih strana. Mnogi se građani oslanjaju na nju pri financiranju prijepornih udruga, projekata i aktivnosti, dijelom stoga što im nedostaje građanske hrabrosti (ne žele se »izlagati«), a dijelom iz komfora. Izbjegavalo bi se plaćanje ičega što je potencijalno kontroverzno. Udruge koje zastupaju nepopularne stavove vjerojatno bi teže pronašle donatore. No kod toga se ne radi o zastupanju ideja samo jedne društvene struje; svaki bi građanin mogao izgubiti pra-

BEZ PRISILE INSTITUCIJA- KRAJ ERE TISKANOG NOVCA?

vo na anonimnost, a postojani trag plaćanja vječno bi pamtio sve »nezgodne« kupoprodaje i plaćanja. Zaborav grijeha iz prošlosti postao bi gotovo nemoguć. Također se mnogi oslanjaju na anonimnost prigodom dobrotvornog rada i financijskog pomaganja osoba u potrebi, jer ne žele kod primatelja stvoriti osjećaj duga i nužnosti protuusluge.

Opći nadzor svih plaćanja

Zapisi o plaćanjima će zasigurno snažno privlačiti i raznorazne žute medije, obavještajne službe, ucjenjivače i njima slične. Rizici neovlaštenog upada u baze podataka bili bi enormni, ali još gori bi bili ovlaštenu upadi; valja se samo prisjetiti kako iz domaćih pravosudnih i drugih institucija »zaštićene«

informacije cure u potocima. Tko može vlastitim imenom jamčiti da podaci o svakodnevnim plaćanjima bilo koje osobe za koju su mediji žestoko zainteresirani neće završiti u javnosti? Što je Severina kupila jučer? Je li taj i taj musliman kupio

Ukidanjem gotovog novca ukinula bi se sloboda nepovjerenja u politiku državnih institucija

vao alkohol? A onaj židov svinjetinu? Nestankom gotovine moglo bi nestati ono što je čovjek imao u zadnjih više tisuća godina otkad je novac izmišljen; zaborav davnih grijeha, privatnost i imunitet od progona, bilo državnog, bilo u novije vrijeme medijskog. Da, plašt anonimnosti štiti i kriminalce, ali nije poanta u njima; poanta je u tome da je državni aparat očito izgubio vjeru u vlastite građane. Svaki je građanin postao potencijalni terorist/kriminalac vrijedan pomnog promatranja i nadzora. Krivnja je implicirana, samo ju još treba dokazati. Doista, ako se paranoja igdje nalazi u ovom tekstu, nalazi se ovdje: u sustavu koji se ne osjeća dovoljno sigurnim ako ne nadzire sve, uvijek i svugdje, u sustavu u kojemu su

AKCIJE I RIZICI

Slavuj i medo kao instrumenti građanskih sloboda

■ Što je sve moguće učiniti u društvu u kojemu je ukinut gotovi novac? Uz nekoliko klikova mišem moglo bi se usporiti ili blokirati dotok novca toj i toj udruzi, sindikatu ili osobi. Financiranje širih prosvjeda, a osobito financiranje udruuga i stavova koji se protive idejama establišmenta moglo bi se potpuno spriječiti, ili u boljem slučaju tehnički onemogućiti, zakočiti. Građanski neposluh u široj mjeri, odnosno masovnije akcije protiv bilo kojih središta moći bi mogle postati neizvedive. Možda to jesu manje vjerojatni scenariji, ali u bezgotovinskom društvu nisu nemogući; slijedom toga pravila upravljanja rizicima nalažu razmatranje svih mogućih rizika (»ono što može početi po zlu, vjerojatno će početi po zlu«, rekao bi Edward Murphy). Proizlazi kako su slavuj i medvjed korisni instrumenti građanskih sloboda.

svi sumnjivi, pa ih se mora snimati kamerama na svakom koraku, u sustavu koji građanima ugrađuje čipove u odjeću, kako bi znao gdje se u kojem trenutku nalaze (brojni poslodavci, škole i sveučilišta u svijetu već ugrađuju tzv. RFID čipove radnicima, učenicima i studentima). Sljedeći korak je opći nadzor svih plaćanja.

Političari i povjerenje birača

Anonimnost štiti pojedine temelje građanskog društva. Ukidanjem gotovog novca ukinula bi se sloboda nepovjerenja u politiku državnih institucija. Vlade brojnih država svijeta, uključujući i Hrvatsku, provode razne projekte kojima žele provoditi »efikasniju naplatu poreza«, a pritom žmire pred činje-

»Ekonomska djelatnost, osobito djelatnost tržišne ekonomije, ne može se odvijati u institucionalnoj, pravnoj i političkoj praznini. Ona pretpostavlja da su osigurana jamstva pojedinačnih sloboda i vlasništva, kao i čvrsta valuta i djelotvorne javne službe. Država je dužna nadzirati i ravnati primjenom ljudskih prava na ekonomskom polju; na tom području, ipak, prva odgovornost ne pripada državi nego ustanovama i raznim skupinama i udrugama koje tvore društvo.«

(Katekizam Katoličke Crkve)

U Hrvatskoj

je na početkom 2012. godine u prometu bilo 154,5 milijuna komada novčanica i 1,72 milijardi komada kovanog novca. Količinski su najzastupljenije novčanice u apoenima od 200 kuna i kovanice od 10 lipa. (HNB)

52,6

milijuna komada novčanica kuna u Hrvatskoj (približno jedna trećina svih novčanica kuna u prometu) 2011. godine je izrezano, odnosno zamijenjeno radi oštećenosti ili dotrajalosti. (HNB)

2006.

u svijetu je u prometu bilo 8,9 milijardi kartica (kreditnih, debitnih i prepaid); a 2011. godine 13,5 milijardi. Projekcija za 2016. je više od 18 milijardi. (Nilson report)

4 u 1

u Belgiji je u promet puštena kartica koja je s jedne strane debitna, s druge kreditna, ima ugrađen displej, koji zamjenjuje čitač kartica (za plaćanja na internetu) i ima ugrađenu tehnologiju beskontaktnog plaćanja. Ukratko: rizici na četvrtu.

1661.

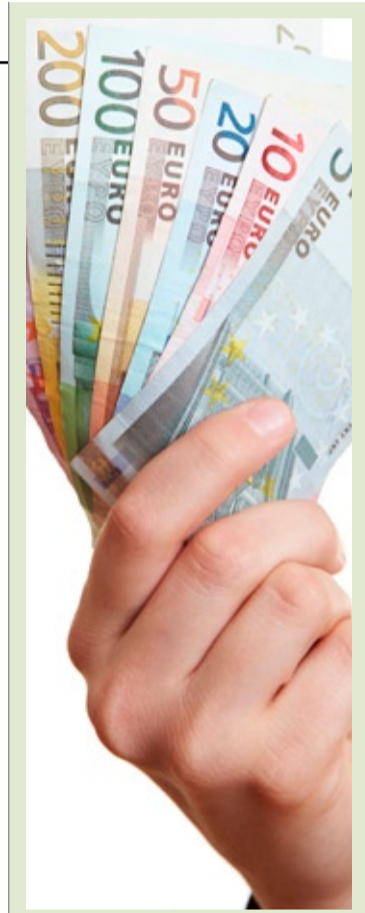
godine izdan je prvi papirni novac u Europi, u Švedskoj. Očekuje se da će Švedska postati prva bezgotovinska ekonomija u svijetu.

nicom kako mnogi namjerno više ne žele plaćati poreze jer su izgubili povjerenje u političare i njihova obećanja i jer ne smatraju da za visoku cijenu poreza dobivaju adekvatno vrijedne protuusluge od te iste države. Primjerice mnogi zapošljavaju radnike »na crno« zbog visokih davanja koja moraju platiti državi kod isplate plaća, a s druge strane kad god trebaju što od države, nailaze samo na prepreke: birokraciju, sporost, korupciju, nestručnost, zid bezosjećajnosti. Umjesto da povjerenje steknu vjerodostojnom i učinkovitom upravom, uvođenjem bezgotovinskog društva političari više ne bi morali naporno stjecati povjerenje birača; jednostavno bi preskočili tu »smetnju« i automatski naplaćivali poreze na svim razinama. Sva davanja i nameti koje građani i tvrtke poreznoj upravi sami prijavljuju (odnosno bez elemenata prisile) ne bi se više trebali financirati temeljem oslanjanja na dobru volju pitoma poreznog obveznika. Stoga je gotovina i sredstvo građanskog nadzora nad političkim subjektima.

Ograničavanje slobode

Troškovi fizičkog novca su veliki; mora ga se redovito obnavljati, povlačiti pohabane novčanice i kovanice i emitirati nove. Valja platiti i troškove osiguranja i isporuke gotovine: punjenje i održavanje bankomata, zaštitare, blindirana vozila, sefove, kamere i sve što ide s tim. »Problem« je u tome što ove troškove plaćaju banke, a ne građani. Kada se plaća gotovinom banke i kartične kuće od toga nemaju ništa. Bezgotovinski sustav plaćanja ne samo da bi banke eliminirale prethodno navedene troškove, nego bi i počele zarađivati naplatom naknada za transakcije.

Svakim ograničenjem uporabe gotovine građanima se ograničava sloboda samostalnog i suverenog raspolaganja najvažnijom imovinom - novcem. Ako je i maloj djeci jasno da je novac isto što i moć, onda je razumljivo da kad osoba nema svoj novac u svojim rukama, tada nema ni moć. Kartice i čipovi samo su sjene novca. Osoba može imati »digitalni novčanik«, koje kakve aplikacije na mobitelu, ali to nije prava stvar, jer da bi se taj »novac« koristio, potrebni su raznorazni tehničko-tehnološki preduvjeti. No kada čovjek ima pravi gotovi novac, ne treba mu nikakav posrednik da bi zadovoljio svoje intelektu-

„ Koliko malo znate o vremenu u kojem živite ako mislite da je med sladi od novca u ruci

Ovidije
(43. pr. Kr. - 17. po. Kr.)
rimski pjesnik

alne i materijalne potrebe, nije ovisan ni o kome i ima moć samostalno odlučivati o svom životu. U tom smislu je gotovina i važan instrument nezavisnosti građana.

Konačno, valja postaviti i nekoliko vrlo jednostavnih pitanja: Kome je u interesu da gotovi novac nestane i tko će najviše profitirati njegovim nestankom? Tko će plaćati cijenu ukidanja gotovine? Sasvim logično - profitirat će oni koji će naplaćivati provizije za transakcije i naknade za uporabu, a to su banke, a zatim kartične kuće i telekomu-

Profitirat će oni koji će naplaćivati provizije za transakcije i naknade za uporabu

nikacijski operateri. Cijenu će platiti građani i malo i srednje poduzetništvo, odnosno svi oni koji su se dotad oslanjali na gotovinu i koji su ju koristili kao sredstvo razmjene dobara i usluga.

Banke u razumnim okvirima?

Dakle uvođenjem tehnoloških sustava koji eliminiraju gotovinu, s krajnjim ciljem potpunog istiskivanja gotovog novca, položaj banaka u društvu bi zasigurno ojačao, a to je upravo ono što treba izbjeći. Ako nas je suvremena financijska kriza iščemu naučila, naučila nas je kako su svakom gospodarstvu i svakoj državi potrebne smrtne, a ne besmrtne banke - banke koje mogu propasti, odnosno banke čiji se stečaj može dopustiti. Niti jedna ne smije biti prevelika ili prevažna da bi propala. Stečaj neke velike banke ne bi smio proizvesti veće potrebe za gospodarstvo od stečaja kojega velikog proizvodnog poduzeća. Eliminacijom gotovine status bi se financijskog sektora u društvu dodatno učvrstio, a banke bi postale istinski nedodirljive. Razumljivo je da je to u interesu vlasnika banaka, ali nije u interesu društva u cjelini. Stvaranje poslovnog okruženja u kojemu je stečaj banaka nemoguć otvara brojne rizike, i ne samo da ne umanjuje rizik moralnog hazarda, nego ga dodatno napuhuje. Stoga je potrebno provoditi procese koji će djelokrug posla banaka sveći u razumne okvire.

Prava vrijednost ima cijenu

Potrebno je pronaći ispravnu ravnotežu između korištenja bankovnih usluga i uporabe gotovog novca. Niti jedan ekstrem nije dobar. Banke svoje funkcije, za ekonomiju neizmjerljivo važne, sasvim dobro može obavljati i poslujući s gotovim novcem. Stoga se ne čini optimalnim zanemarivati gotovinu i uvijek sve plaćati karticama, jer samo građani mogu zadržati svoj novac u svom džepu. No ako ga se unatoč svemu sami svojevoljno odreknu, pomoći nema. Premda korištenje elektroničkih sustava plaćanja ima svojih prednosti, bezgotovinsko društvo u konačnici predstavlja prijetnju građanskim pravima i slobodama. Novčanice i kovanice imaju svoju cijenu, možda i visoku, ali sve prave vrijednosti imaju svoju cijenu. Najveću ima sloboda: ona se ne plaća ni za sve zlato svijeta. Ipak, izgleda da se može platiti karticom. ■

Nadzor plaćanja vodi k »uređenom« društvu?

■ Kamere na svakom koraku: na cestama, na ulicama, na radnom mjestu. Nakon što su potvrdili učinkovitost u nadzoru nad kućnim ljubimcima (u mnogim se zemljama psi i mačke moraju čipirati), mikročipovi se i ljudima ugrađuju u odjeću, ili u identifikacijske kartice, koje se neprestano moraju nositi oko vrata. Nadzornicima daju neprestani uvid u to tko se gdje u svakom trenutku nalazi. Učenica Andrea Hernandez izbačena je 26. studenoga 2012. iz svoje srednje škole u San Antoniju (Teksas, SAD) jer nije htjela nositi taj čip (uz punu podršku svoje obitelji za tu odluku). Protestirala je noseći natpis: »Ljudi nisu kućni ljubimci«. U medijima je dobila malo prostora. Sljedeći korak k »uređenom« društvu je nadzor svih plaćanja.

Čisto zbog mentalne vježbe, zgodno je zamisliti što bi se dogodilo kada bi Crkva napravila što slično. Bi li kršćani postali bolji vjernici i bolji ljudi ukoliko bi ih svećenici počeli neprestano, na svakom koraku i u svakom trenutku nadzirati: kamerama, čipovima, i prateći njihov trag kupoprodaja i plaćanja, pa čim učine kakav grijeh poslali im poruku kako su se istog trena dužni javiti na ispovijed? Ideja je ujedno i poremećena i uznemirujuća. Čovjek se može ostvariti samo u slobodi. Kršćani vjeruju da je Bog svemoguć, ali pritom ničim ne ograničava slobodu koju je darovao ljudima. »Jedini način da se čovjeka učini vjerodostojnim je vjerovati mu«, rekao je Henry Stimson (1867. - 1950.), američki političar. Paradoksalno je da se u ovom trenutku povijesti, u trenutku dominacije kapitalističke demokracije kao političkog sustava koji počiva na građanskim slobodama, toliko malo polaže na ljudsku slobodu, i toliko se površno o njoj razmišlja. A srednji se vijek proziva »mračnim«...

Hrvatski hod prema bezgotovinskom društvu

■ Gdje se Hrvatska nalazi u procesu »neizbježne« tranzicije k bezgotovinskom društvu? Banke u Hrvatskoj počele su s izdavanjem kartica koje u sebi imaju čip za beskontaktno plaćanje i već ih naveliko dostavljaju svojim klijentima, a da većinom nisu ni svjesni što je sve to »čudo od kartice« kadra učiniti. Krenulo je i postavljanje čitača tih kartica na prodajnim mjestima. Kada veći broj građana bude već imao beskontaktnu karticu u novčaniku te kada dovoljno prodajnih mjesta bude osposobljeno za taj tip plaćanja, bit će još samo potrebno motivirati klijente za korištenje kartice koju već ionako imaju; popustima, kuponima, akcijama skupljanja bodova i ostalim marketinškim trikovima. Prije kraja prošle godine u Zagrebu je održan susret bankara, kartičnih kuća, telekomunikacijskih tvrtki i ostalih zainteresiranih, pod znakovitim naslovom **Kome još treba cash**, kao dio projekta **eTrgovina/eNovac/eTurizam**, o ulozi elektroničkog poslovanja, mobilnih i beskontaktnih plaćanja u Hrvatskoj. U organizaciji časopisa **Banka**, taj se projekt sastoji se od niza okruglih stolova, koji, realno uzevši, nastoje promovirati utjecaj i korištenje elektroničkog novca. Na prvom susretu neizravno je najavljeno uvođenje provizija za uzimanje gotovine na bankomatima (vlastite banke), jer je nepostojanjem tih provizija građanima omogućen besplatan i jednostavan pristup gotovini, pa se »navike korisnika ne mijenjaju dovoljno brzo u pravcu korištenja debitnih kartica«. Sve u svemu, čini se kako banke u Hrvatskoj dobro rade svoj posao - u stopu slijede zapadne trendove, ma kakvi oni bili.

Mahni, plati, ne misli

■ Beskontaktno plaćanje omogućava plaćanje manjih iznosa (npr. u Velikoj Britaniji do 20 funti, odnosno otprilike 190 kn) bez unošenja PIN broja i bez autorizacije potpisom. Korisnik samo prisloni karticu (ili mobitel, u koje se također ugrađuju tzv. NFC čipovi za beskontaktno plaćanje) uz čitač kartica i plaćanje je obavljeno. Beskontaktno je plaćanje slično plaćanju gotovim novcem, samo bez brojanja kovanica. Plaćanje mahanjem. U odnosu na virtualni gotovi novac ima jednu vrlo važnu prednost: on fizički postoji. Može ga se držati u rukama. Kada ga nema, nema ga, i točka. Kako objasniti djeci koncept novca i odgojiti ih za razumno upravljanje njime (»pokrij se koliko je pokrivač dug«) ako je novac »u oblaku«? Digitalni

novac na računu je apstraktna kategorija, za čije razumijevanje čovjek mora imati sposobnost imaginacije. Nedodirljiv je i ne postoji u realnom svijetu. Samim time za mnoge postaje umnogome zahtjevnije efikasno upravljati elektroničkim novcem, odnosno ne otići u minus (tj. ne podići kredit, jer odlazak »u crveno« je ustvari podizanje kredita). Jedan od menadžera u drugoj najvećoj kartičnoj kući na svijetu, Scott Lapstra, izjavio je svojedobno: »Osoba koja koristi karticu za beskontaktno plaćanje mjesečno troši otprilike 25 % više na svoju karticu.« Ako bi se sav gotovi novac povukao, potrošači bi daleko češće dizali kredite po tekućem računu. I za to plaćali kamate. Valjda je jasno koga to veseli.

VRIJEDNOST

Emisijska dobit

■ Izdavanje papirnog i kovanog novca donosi državi, odnosno njenim građanima, prihode iz tzv. emisijske dobiti (eng. *seigniorage*). Kada središnja banka, odnosno HNB emitira gotovinu, plasira ju po nominalnoj vrijednosti. Drugim riječima, u optjecaj pušta papir na kojem piše npr. sto kuna, ali je tisak te novčanice, zapravo, platila možda jednu kunu. U tom (pojednostavljenom) slučaju emisijska dobit po novčanici iznosila bi 99 kuna. Od emisijske dobiti 20 % odlazi u pričuve HNB-a, a veći dio od 80 % odlazi u državni proračun, odnosno nazad građanima. Emisijska dobit na papirnim novčanicama može biti relativno velika, ali se na kovanicama niži apoena katkad ne ostvaruje, jer trošak izrade tih kovanica može biti veći od nominalne vrijednosti tih kovanica. No emisijsku dobit HNB itekako ostvaruje puštanjem u promet prigodnoga kovanog novca, koji u konačnici završi kao kolekcionarski predmet. HNB je devet puta dosad izdavao kovanice od 25 kn (inače, u malim se oglasnicima kovanice od 25 kn prodaju za oko 50 kn). Za središnju je banku to vrlo zgodan izvor prihoda: ona emitira novac s kojim na kraju nema puno brige, jer najčešće završi izvan uporabe, negdje na policama, u albumima kolekcionara - numizmatičara, a cijena izrade je niža od nominalne vrijednosti te ostvaruje dobit. Zaključno, bez gotovog novca nema emisijske dobiti.

»Novac je magnet za lopove«

■ Najčešći argument promotora bezgotovinskog društva je sigurnost. Kada novac ne postoji, nema se što ni ukrasti. Za to valja promotriti primjer Švedske, koja ima najnižu stopu korištenja gotovog novca u svijetu i koja je najbliža bezgotovinskom društvu (dok u Švicarskoj gotov novac u optjecaju čini 10 % BDP-a, u Švedskoj iznosi svega 2,8 %). U Švedskoj je broj pljački banaka pao sa 110 u 2008. godini na 16 u 2011. Znaju lopovi da gotovog novca u švedskim bankama više nema kao prije. S druge strane tzv. kibernetički kriminal (uključuje računalne prijave i krađe podataka s kreditnih kartica) narastao je sa 3.300 u 2000. godini na više od 20.000 u 2011. Drugim riječima, kriminal se samo preselio s jednog područja na drugo. Nije nestao i vjerojatno nikada ni neće. Već sada postoje **e-džepari**; osobe koje razvijaju i koriste uređaje i aplikacije koje krađu novac sa beskontaktnih kartica. Što je beskontaktna kartica? Plastična kreditna ili debitna kartica, naizgled kao i svaka druga, samo što je u nju ugrađen poseban čip. Mnogi ju hrvatski građani već imaju u džepu, a da toga nisu ni svjesni. Te kartice na malim udaljenostima radijskim frekvencijama komuniciraju s čitačima tih kartica, jednostavnim protokolima, bez unošenja PIN broja ili autorizacije potpisom. Nezgodno je što se čipovi u tim karticama ne mogu ugastiti, već su u neprestanoj pripravi. Kako krađe **e-džepari**? Umjesto da gura ruke u tuđu odjeću, on svoje ruke uredno drži u vlastitim džepovima, gdje ima (jeftin i lako nabavljiv) čitač kartica, ili najobičniji »pametni telefon« s posebnom aplikacijom. Iskoristi gužvu na ulici, stadionu, u autobusu/tramvaju, na koncertu, i to na način da se približi plijenu te kroz odjeću očita karticu čovjeka kraj sebe i skine mu novac s računa. Za **e-džepare** je vrlo »zgodno« što se mogu šetati kraj ljudi i skidati

većem broju ljudi malo novca s računa, umjesto da jednom čovjeku ukradu puno. Kristin Paget, zaposlena u američkoj tvrtci »Reursion Ventures«, koja se bavi razvojem osiguranja (u toj tvrtci zaposleni su i bivši ravnatelj CIA-e, sveučilišni profesori, eksperti za terorizam itd.), pokazuje kako je krađa podataka s beskontaktnih kartica i jednostavna i jeftina, dijelom jer se kartica cijelo vrijeme nalazi kod vlasnika, dijelom jer su sigurnosni standardi niski (nema procesa autorizacije). Paget tvrdi kako je najjednostavnije rješenje spržiti čip u mikrovalnoj pećnici, no ujedno upozorava kako to može dovesti do zapaljenja čipa (i kartice). Dr. Peter Gutmann s Odjela za računarstvo Sveučilišta u Aucklandu (Novi Zeland), stručnjak za računalnu kriptografiju, kaže kako je korištenje beskontaktnih kartica za plaćanje podjednako davanju klasične kreditne kartice u ruke svima u blizini, pa neka čine s njom što hoće. Držanjem gotovine kod kuće osoba se izlaže riziku provale pljačkaša iz lokalnog okruženja, no držanjem novca u virtualnom prostoru osoba se izlaže riziku provale svih digitalnih pljačkaša svijeta; svi zlonamjerni hakeri na planeti postaju potencijalni provalnici. Krug mogućih zlikovaca proširuje se sa vlastite općine ili županije na cijeli svijet. Ono što osobito zabrinjava jest činjenica da su računalni kriminalci daleko sofisticiraniji od običnih džepara i razbojnika, pa je slijedom toga i njihovo hvatanje bitno teže. Osim toga, kada se kaže da je gotovi novac nesiguran jer se krađe, znači li to da se kartice i mobiteli ne krađu? (Time se ne želi reći da bi građani trebali držati sav svoj novac u gotovini, kod kuće, već samo ukazati na traljavu argumentaciju zastupnika bezgotovinskog društva koji ističu krađu kao bitan razlog izbjegavanja gotovine.)

Jednostavnije, kažu, nije bolje

■ Jednostavni procesi imaju jednostavne probleme, složeni procesi imaju složene probleme. Plaćanje gotovinom je jednostavan proces, pa je i upravljanje rizicima kod gotovinskog plaćanja bitno manje složeno nego kod bezgotovinskog. Kod prometa gotovinom treba pripremiti sustave za prepoznavanje krivotvorina, platiti zaštitarsku službu i to je otprilike to. Sasvim je druga priča u bezgotovinskom društvu. Teško je, zapravo, i pojmiti što sve može poći po zlu ako bi se baš sva plaćanja počela provoditi složenim tehnologijama i »naprednim« uređajima. Papirna novčanica ne traži priključak na internet i neće joj se potrošiti baterija u trenutku kada je najpotrebnija. Da, često prenosi kojekakve bakterije, ali ima neuništivu imunost na apsolutno sve računalne viruse koje će zlonamjerni računalni geniji ikada smisliti. Jednostavna primjenjivost je dodatna kvaliteta; novčanice funkcioniraju po savršeno jednostavnim modelima i stoga ne traže edukaciju korisnika (koriste ih mala djeca jednako kao i starci, bez po muke). »Rade« i bez složenih pozadinskih mehanizama, bez sigurnosnih kopija, bez alternativnih servera na udaljenim lokacijama, bez generatora struje u slučaju ispada iz elektroopskrbne mreže, bez 24-satnih dežurstava informatičara i drugih inženjera, bez pozivnih centara za pomoć korisnicima i bez konstantnih ažuriranja i sigurnosnih unapređenja sustava. Doista, teško je pojmiti zašto se tvrdi da je plaćanje mobitelom ili karticom jednostavnije?